

GLOBALIZACIJOS RAIŠKA EUROPOS PEREINAMOSIOS EKONOMIKOS ŠALIŲ VERSLO APLINKAI: YPATUMAI IR POVEIKIO VEIKSNIAI

Laimona Šliburytė¹, Rūta Masteikienė²

¹Kaunas University of Technology, Lithuania, laimona.sliburyte@ktu.lt

²Kaunas University of Technology, Lithuania, ruta.masteikiene@ktu.lt

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.em.17.4.3010>

Abstract

This article is meant to be an analysis of the peculiarities of globalization process and its impact on the business environment of European countries in transition. It thoroughly analyses various definitions of globalization and presumptions of their origin, driving forces of the process, future potential, qualities, advantages and disadvantages in the context of European transition economies. The influence of globalization process on the European transition economies could be divided into the following aspects: the overall growth in mobility and accessibility, the rapid decrease of mobility (exchange) barriers, the loss of importance of geographical location and the rise in IT hegemony, the increase of time value, the unprecedented spread and velocity of the process. The authors of this article analyse each impact separately and present opinions of various authors on the particular impacts' implications and level of exposure. European transition economies, peculiarities of their business environments, the effects of transition process, their progress in worldwide integration and relation to globalization phenomenon are also subject to analysis in this paper.

Keywords: globalization, transition economies, business environment.

JEL Classification: F15, P27, E20.

Įvadas

Nors daugybė pasaulio mokslininkų ir tyrėjų iki šiol nesutaria dėl vieningos globalizacijos sampratos, tačiau visuotinai sutariama, kad šio proceso plėtojimasis, gilėjimas ir greitėjimas be išimčių veikia visus ekonomikos sektorius. Kaip savo darbuose argumentuoja (Dicken, 2009; Wolf, 2004; Held ir kt., 2002; Bhagwati, 2007; Castells, 2005; Stiglitz, 2002) globalizacija sąlygoja esminius pokyčius bei kuria iš esmės naują verslo aplinką, kurioje ekonomikos subjektai turi iš naujo priimti svarbius, jų verslą lemiančius sprendimus.

Šios temos aktualumą lemia tai, kad nors Europos pereinamosios ekonomikos šalys (tarp jų ir Lietuva) yra plačiai atsivėrusios regioninei integracijai ir globalizacijai, tačiau mokslo darbų, nagrinėjančių šių procesų poveikį ekonomikos subjektų verslo aplinkai, stokojama.

Šiame straipsnyje, nagrinėjami globalizacijos procesas, jo koncepcijos, skatinamosios jėgos, potencialas, fenomeno savybės, privalumai bei trūkumai, poveikio veiksniai Europos pereinamosios ekonomikos šalių kontekste bei šių šalių verslo aplinkos ypatumai ir jų sąsajos su globalizacijos procesu. Atlikta analizė atskleidė, jog dauguma Europos pereinamosios ekonomikos šalių perėjimo procese yra padariusios pažangą tinkamos verslo aplinkos kūrimui pereinamuoju laikotarpiu, tačiau yra sričių, kurios dar atsilieka ir reikia dėti nemažai pastangų, kad pasiekti išsivysčiusių valstybių lygį.

Europos pereinamosios ekonomikos šalių vyriausybėms vykdant verslo aplinkos gerinimo programas, šalys įgytų daugiau galimybių efektyviai išnaudoti globalizacijos proceso teikiamas ekonomines ir kt. galimybes, bei išvengtų (ar galėtų suvaldyti) atnešamas grėsmes.

Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti esminius globalizacijos ypatumus bei poveikio veiksnius Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinkai.

Pagrindiniai tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti įvairių autorių pateikiamas skirtingas globalizacijos koncepcijas ir apibrėžties kilmės prielaidas;
- išanalizuoti globalizacijos skatinamąsias jėgas, potencialą, savybes, privalumus bei trūkumus Europos pereinamosios ekonomikos šalių kontekste;
- atlikti esminių globalizacijos poveikio veiksnių Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinkai analizę;
- išnagrinėti Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinkos ypatumus.

Tyrimo problema: kaip globalizacijos procesas veikia Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinką?

Tyrimo objektas – globalizacijos procesas, poveikio veiksniai Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinkai.

Tyrimo metodai. Analizuojant globalizacijos ypatumus bei poveikio veiksnius Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinkai buvo naudojami šie bendramoksliniai tyrimo metodai: sisteminė, lyginamoji ir loginė mokslinės literatūros analizė.

Globalizacijos samprata ir apibrėžties kilmės prielaidos

Globalizacija šiuolaikiniame Vakarų socialiniame moksle ir žiniasklaidoje tapo vienu iš dažniausiai vartojamų terminų. Kaip teigia Held ir McGrew, (2002), globalizacijos traktuotės ir su ja susijusios temos pakeitė anksčiau madingą postmodernizmo sąvoką ir postmodernistinę analizę. Nedaug dabartinio pasaulio procesų yra suprantama ir vertinama taip skirtingai kaip globalizacija, nors neabejojama, kad tai objektyvus tautų, bendruomenių, individų gyvenimą veikiantis, o ateityje dar labiau veikiantis reiškinys (Kuzmickas, 2004).

Terminas globalizacija kildinamas iš žodžio „*global*“ (liet. *pasaulinis, visuotinis*). Žodis *global* skirtingose kalbose gali įgyti skirtingas reikšmes, bet bendriausia jo reikšmė yra erdvinė geometrinė figūra. Anot Altman (2009), terminas *global* reiškia „visuotinai apsiimtą“. Tokią prasmę žodžiui *global* priskiria daugelis Vakarų Europos kalbų. Be to, šis žodis prancūziškai reiškia „vienarūšiškumą“. Taigi bendrai globalizacija reiškia tiek „vienarūšiškumą“, tiek „visuotinumą“.

Mokslininkai nesutaria, kada globalizacijos terminas buvo pirmą kartą paminėtas šiuolaikine jo prasme. Nors pačio globalizacijos termino, taip kaip jis yra traktuojamas šiuolaikinėje mokslinėje diskusijoje, kilmė siekia net XVII amžių, vis dėl to šis žodis yra labiau grindžiamas terminu „*globalinis telekomunikacijų tinklas*“, kurį savo knygoje „Komunikacijos tyrinėjimai“ panaudojo kanadietis sociologijos profesorius M. McLuhan. Anot Ritzer, (2010), globalizacijos terminas pirmą kartą buvo pradėtas vartoti apie 1980 m. JAV – Harvardo, Stanfordo ir Kolumbijos koledžuose ir labai greitai išpopuliarėjo tarp šių aukštųjų mokyklų akademinų sluoksnių. Globalizacijos koncepcija imta naudoti nepriklausomai keliose akademinėse srityse. Sociologijos moksle globalumą pradėjo interpretuoti mokslininkas Robertson (1983). Beveik tuo pat metu Harvardo verslo mokyklos profesorius Lewitt (1983) ėmė tirti rinkų globalizaciją. Globalios tarpusavio priklausomybės aspektai pradėti nagrinėti mokslininkų (Rosenau, 1980), o kiek vėliau ir (Maghroori, Ramberg, 1982).

Globalizacijos sąvokos prasmę 1990 m. labai praplėtė autorius Ohmae savo knygoje „Pasaulis be sienų“ (angl. „*The Borderless World*“). Autoriai (Bauman, 2008; Klinger, 2010) teigia, kad globalizacijos formavimosi prielaidas ir tolesnio vystimosi prognozes pirmasis aprašė JAV verslininkas, buvęs ministras Ch. T. Russell, jau 1897 m. pavartodamas terminą „*corporate giants*“ (korporaciniai gigantai¹).

Šiuo metu pastebima mokslinių straipsnių, publikacijų, nagrinėjančių globalizacijos problematiką, lavina. Įvairių mokslo sričių atstovai (daugiausia ekonomikos, sociologijos ir antropologijos) imasi nagrinėti globalizacijos problematiką. Autorius Guillen (2000) pastebi, jog labiausiai globalizacijos problematikos imasi įvairių socialinių mokslų atstovai, kurie daugiausia apibendrina kitų autorių darbus. Šioje srityje ypač pasigendama mokslinių rezultatų, paremtų empiriniais tyrimais. Tačiau, anot Gylio (2008), „publikacijų gausa nebūtinai reiškia, kad tema deramai ištirta, rezultatai brandūs, argumentai patikimi. Tyrėjai, žurnalistai, politikai nesutaria ir laisvai, subjektyviai interpretuoja daugelį pasaulinių reiškinų, o ypač globalizaciją. Dėl to kyla rimtų visų šių žmonių komunikacijos problemų, taip pat sunkumų, susijusių su tuo, jog esant didžiuliam nesusikalbėjimui vyksta savaiminių (reguliacinių) ir valdymo procesų deformacija, o tai galiausiai skatina tai, kas <...> yra vadinama antieconomika.“

Yra daugybė nuomonių skirtumų mokslinėje ir politinėje diskusijoje dėl globalizacijos termino vartojimo ir suvokimo. Su laiku globalizacijos apibrėžimų sparčiai daugėja – be ekonominių aspektų, daugėja kultūrinių, politinių, socialinių ir kitų šio fenomeno bruožų. Mokslininkas Najam (2007), teigia, jog tikriausiai yra tiek globalizaciją apibūdinančių apibrėžimų, kiek autorių, rašančių šia tema. Easterly (2008) pabrėžia, jog moksliniuose darbuose „globalizacijos“ termino neapibrėžtumas yra vos ne „nusikalstamas“.

Globalizacijos reiškinį daugybė mokslininkų visame pasaulyje tiria pasirinkdami skirtingus instrumentus, bei turi kartais net labai radikaliai skirtingus požiūrius į globalizacijos:

- 1) sampratą;

¹ Šiais laikais korporaciniai gigantai vadinami multinacionalinėmis korporacijomis (angl. *Multinational corporations (MNE)*). Kol kas mokslinėje literatūroje lietuvių kalba galima rasti daugybę vertimo variantų: daugiašalės bendrovės, transnacionalinės kompanijos, tarptautinės korporacijos. Autorių nuomone, tiksliausiai sąvoką atspindėtų pažodinis vertimas - multinacionalinės korporacijos.

- 2) akseleratorius – skatinančiąsias jėgas;
- 3) socialines, ekonomines bei politines pasekmes;
- 4) poveikį nacionalinėms valstybėms;
- 5) genezę.

Žemiau esančioje lentelėje, pateikiami gausiausiai mokslinėje literatūroje cituojami globalizacijos apibrėžimai, kuriuose atsispindi šio reiškinio daugiadimensiškumas, t.y. apimamos ekonominė, politinė, socialinė, kultūrinė, technologinė ir kt. dimensijos.

1 lentelė. Globalizacijos apibrėžimai

Autorius (metai)	Globalizacijos apibrėžimas
Amerikos gynybos institutas (2009)	Globalizacija - intensyvus ir nepertraukiamas prekių, paslaugų, kapitalo (arba pinigų), technologijų, idėjų, informacijos, kultūrų ir tautų judėjimas, kertantis valstybių sienas. Pasak šio instituto, dėl globalizacijos vyksta beprecedentė ekonomikų integracija, patiriama informacinė reforma, o rinkos, bendrovės, organizacijos ir valdymas tampa labiau tarptautinis.
(Bauman, 2002)	Globalizacija - kapitalo, finansų ir kitų pasirinkimo bei efektyvaus veikimo išteklių kaupimas, o kartu judėjimo ir veikimo laisvės kaupimas.
(Bauman, 2007)	Globalizacija yra dinamiškas ir atviras procesas, valstybės nyksta, o jas ardančios jėgos yra transnacionalinės. Žmogus nėra pajėgus pakreipti įvykių, jis tik gali stebėti, kaip ribos, institucijos keičiasi ir juda nenuspėjamu keliu. Tai procesas, kuris paliktas savieigai ir jo kontroliuoti iš esmės valstybės negali. Globalizacija pasireiškia ir veikia visas žmogaus gyvenimo sritis: ekonomiką, politiką, socialines struktūras ir netgi žmonių laiko ir erdvės suvokimą.
(Harris, 1995)	Globalizacija bendrai reiškia pasaulinę žmonių integraciją, laiko ir erdvės dimensijų susitraukimą jos sąveikoje.
(Held ir kt., (2002)	Globalizacija traktuotina: <...> kaip visų šiuolaikinio gyvenimo aspektų (nuo kultūrinio iki kriminalinio, nuo finansinio iki dvasinio) tarpusavio ryšio plėtotė, gilėjimas ir greitėjimas pasauliniu mastu.
(Held, 2002)	Globalizacija – tai procesų visuma, apimanti socialinių santykių ir sandorių organizavimo erdvėje transformacijas, sukurančias tarpkontinentinius ar tarpregioninius veiklos, sąveikos bei valdžios įtakos srautus ir tinklus.
(Lechner, Boli 2004)	Globalizacija – pasaulinė ekonominė daugelio anksčiau tarpusavyje nepriklausomų (atskirų) valstybių integracija į vieną globalią ekonomiką, per laisvą prekybą ir laisvą kapitalo judėjimą, kurią itin skatina transnacionalinės korporacijos, taip pat lengva ir nekontroliuojama migracija.
(Ohmae, 2005)	Globalizacija reiškia naują erą, kur visos tautos vis labiau paklūsta globalinei rinkai, nacionalinės valstybės prarado savo reikšmę ir pačios nunyks globalizacijos amžiuje.
(Ohmae, Sklair 2000)	Globalizacija yra kuriančiosios modernizacijos tęsinys ir progreso varomoji jėga, augančio turto, laisvės, demokratijos ir laimės šaltinis, kuris sukuria palankiausias sąlygas ir suteikia naujo tipo, neišbandytų galimybių, įžengiant į vadinamąjį „naująjį“, <i>informacijos ir žinojimo visuomenės pasaulį</i> .
(Schumann, 1999)	Globalizacija - rinkų ir įmonių pasaulinis susilieėjimas. Tokiu atveju rinkos ir įmonės, įskaitant ir jų veiklą bei juose vykstančius procesus, apibūdinami kaip globalizacijos objektai ar objektų grupė.
Tarptautinių žodžių žodynas (2001)	Globalizacija – tai visą pasaulį apimančios rinkos skverbimasis į šalių gyvenimą, sukeltas stiprėjančios tarptautinės finansų rinkos, didėjančios pasaulinės prekybos, daugianacionalinių bendrovių kūrimosi, telekomunikacijų naujovių.
(Zedillo, 2008)	Globalizacija – tai vis didėjanti nacionalinių ekonomikų, visuomenių pasaulinė integracija, peržengianti nacionalinių valstybių sienas, ypatingai įtakojama tarptautinės prekybos, kapitalo srautų, žmonių ir idėjų srautų, kultūros ir technologijos transformacijų ir tarptautinio reglamentavimo.

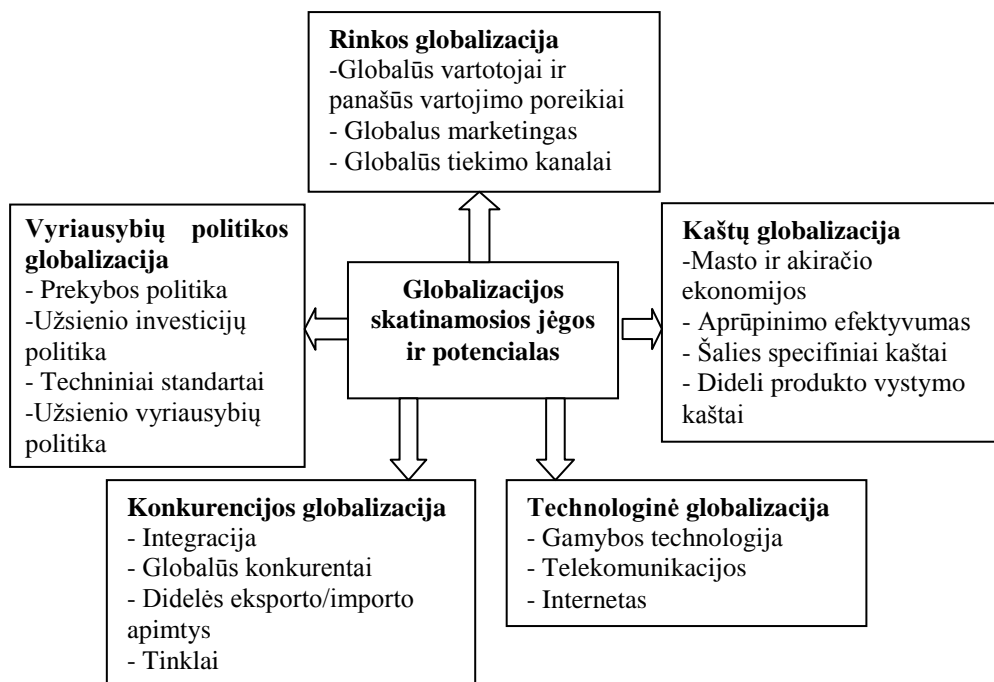
Pastaba: sudaryta autorių, remiantis Amerikos gynybos instituto (2009); (Bauman, 2002; Bauman, 2007; Harris, 1995; Held ir kt., 2002; Held, 2002; Lechner, Boli, 2004; Ohmae, 2005; Ohmae, Sklair, 2000; Schumann, 1999; Zedillo, 2008) ir Tarptautinių žodžių žodyno (2001) duomenimis.

Atliktas tyrimas parodė, kad globalizacija yra itin kompleksinis fenomenas, apimantis ir įtakojantis beveik visas šiuolaikinio gyvenimo sritis, todėl praktiškai neįmanoma pateikti tokį jo apibrėžimą, kuris būtų išsamus ir trumpas. Aukščiau pateiktos formuluotės neprieštaruja viena kitai, o tik papildo viena kitą bei leidžia išryškinti svarbiausius globalizacijos bruožus. Taigi, atlikus mokslinės literatūros analizę, galima konstatuoti, jog vienareikšmės globalizacijos sampratos nėra. Apibendrinant aukščiau pateiktas apibrėžtis, globalizaciją galima apibrėžti kaip intensyvų ir nepertraukiamą prekių, paslaugų, kapitalo (arba pinigų), technologijų, idėjų, informacijos, kultūrų ir tautų (žmonių) judėjimą, kertantį valstybių sienas, taip pat vis

didėjančią ekonominę atskirų valstybių integraciją, kuri yra skatinama augančios prekybos ir investicijų. Kaip išplaukia iš skirtingų autorių apibrėžimų, „globalizacijos“ terminas apima labai daug skirtingų sąvokų. Globalizacijos negalima traktuoti vien kaip politinio ar ekonominio proceso, ar pasaulinio prekių, finansinių srautų judėjimo apibrėžties. Globalizacija reiškia jungtinį, visą apimantį procesą, į kurį įeina visos išvardintos dimensijos.

Globalizacijos skatinamųjų jėgų, potencialo, savybių, privalumų bei trūkumų analizė Europos pereinamosios ekonomikos šalių kontekste

Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos sparčiai integruojasi į globalią ekonomiką. Šis procesas yra veikiamas globalizacijos skatinamųjų jėgų. Mokslininkai (Jatuliavičienė, 2009; Yip, 2005; Johnson, Scholes, Whittington, 2005) apibendrina pasikeitimus nulemiančias globalizacijos skatinamąsias jėgas ir jų sritis: rinką, konkurenciją, kaštus, technologijas ir vyriausybę – pagrindines aplinkybes, kuriančias potencialą ekonominei veiklai ir jos ūkio subjektams tapti globalesniais, sukuriančias palankias sąlygas globaliai strategijai formuoti ir ištekliams paskirstyti globaliu mastu (žr. 1 pav.).

1 pav. Globalizacijos skatinamosios jėgos ir potencialas*

* - originaliaime tekste (angl.) „globalization drivers and potential“.

Šaltinis: (Jatuliavičienė, 2009; Yip, 2005; Johnson, Scholes, Whittington, 2005).

Atkreiptinas dėmesys, kad ne atskiros, nors ir reikšmingos, jėgos, o bendras jų derinys skatina Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos subjektus ieškoti plėtos galimybių už savo šalies rinkos ribų (globalizuotis). Anot mokslininkės Jatuliavičienės (2009), globalios ekonomikos sisteminis suvokimas į pirmąją vietą iškelia globalios rinkos vartotoją, nes besiformuojančioje globalios ekonomikos erdvėje, pasauliui tampant viena rinka, vartotojas tampa pagrindine globalizacijos skatinamąja jėga. Todėl darytina išvada, kad Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos subjektai įsitraukdami į integruotas tiekimo ir gamybos sistemas tarptautiniu mastu palapsniui tampa internacionalizuoti ir vis labiau globalizuoti.

Mokslinėje literatūroje nėra bendro sutarimo ne tik dėl globalizacijos apibrėžties, bet ir dėl reiškinio privalumų bei trūkumų. Atlikus mokslinės literatūros analizę globalizacijos tematika, galima teigti, jog globalizacijos fenomenas vertinamas itin nevienareikšmiškai. Vieni autoriai (Wolf, 2001; Bauman, 1998; Bhagwati, 2004; Giddens, 2000; Held, 2002; Dreher, 2008; Legrain, 2003) teigia, jog globalizacija yra teigiamas reiškinys, jis atveria uždarus sienas ir suteikia galimybę visuomenėms ar valstybėms pasisemti iš kitų valstybių patirties ir perimti iš jų tai, kas geriausia. Kita dalis mokslininkų (Guillen, 2000; Naim, 2009; Easterly, 2008) pabrėžia neigiamą globalizacijos įtaką. Net atskiri globalizacijos aspektai, kaip milžiniškas

konkurencijos mastas ar spartus ekonominis augimas turi vienodai tiek kritikų, tiek šalininkų. Sugrupuoti globalizacijos aspektus į privalumus bei trūkumus – nelengvas uždavinys, nes remiantis skirtingais globalizacijos tema rašančiais autoriais, be to, skirtingais kontekstais, jie gali atsidurti tiek vienoje, tiek kitoje kategorijoje.

2 lentelė. Globalizacijos privalumai ir trūkumai Europos pereinamosios ekonomikos šalių kontekste

Globalizacijos privalumai	Globalizacijos trūkumai
<ul style="list-style-type: none"> - Demokratijos idėjų sklaida; - Efektyviau paskirstomi ištekliai; - Išaugę pragyvenimo standartai; - Išaugęs informacijos ir technologijų prieinamumas; - Išaugusios konkurencijos teigiamas efektas: prekių ir paslaugų kainos dirbtinai nekyla, skatinamas išradingumas, kūrybiškumas ir inovacijos; - Pigesnės produkcijos prieinamumas vartotojams; - Spartesnis ekonominis augimas, kas sąlygoja naujų darbo vietų sukūrimą; - Sumažėjęs skurdas; - Technologiniai pasikeitimai; 	<ul style="list-style-type: none"> - Atskirais atvejais – valstybių suvereniteto beprecedentis sumažėjimas; - Pajamos ne visada paskirstomos tolygiai; - Visuotinės integracijos sąlygotas tarptautinių rinkų pažeidžiamumas; - Daugybė aplinkosaugos problemų; - Skirtingų kultūrų asimiliacija ir nykimas; - Išaugusios konkurencijos ir efektyvumo siekimo neigiami aspektai; - Multinacionalinių korporacijų (MNE) hegemonija;

Pastaba: sudaryta autorių, remiantis (Kirtiklis, 2002; Ohmae, 2000; Sachs, 1998; Ritzer, 2010; Stiglitz, 2002; Wolf, 2001; Zedillo, 2008; Lechner, 2004; Held, 2002).

Nurodoma nemažai svarbių aspektų, kuriuos yra sunku priskirti globalizacijos privalumams ar trūkumams. Juos apibendrinamas, autorius Ohmae (2000) teigia, jog globalizacijos amžiuje pasikeitė anksčiau aktualios, vadinamosios keturios „I“:

- 1) investavimas (angl. *investment*), kuris jau nebepriklauso nuo geografijos (deteritorizacija);
- 2) pramonė (angl. *industry*), kurios judėjimas bei kitimas mažiau priklauso nuo valstybių;
- 3) informacinės technologijos (angl. *information technology*), kurios padarė įmanomu kompanijos veikimą visame pasaulyje sunaudojant kuo mažiau resursų;
- 4) vartotojai (angl. *individual consumers*), kuriems nebe taip svarbu, kur pagamintas produktas – svarbiau, kad jis būtų kokybiškas.

Anot autoriaus šios keturios priežastys sumenkina nacionalinės valstybės kaip tarpininkės vaidmenį ir reikalingumą.

Tuo tarpu Sachs (1998), diskutuodamas apie globalizacijos teigiamas ir neigiamas puses – kelia šiuos pagrindinius klausimus iš kurių formuojasi keturios pagrindinės diskusijų apie globalizaciją kryptys:

1. Ar globalizacija sąlygos greitesnį ekonomikos augimą? Ypatingai tai pasaulio gyventojų daliai, kurie gyvena besivystančiose šalyse?
2. Kaip globalizacija paveiks/įtakos makroekonominį šalių stabilumą?
3. Ar globalizacija neskatina pajamų nelygybės?
4. Kaip visų lygių (šalies, regioninio ir tarptautinio) institucijos integruos ir suderins savo jėgas ir atsakomybę naujoje globalioje plotmėje?

Mokslininkas Grižas (2006) neskirstydamas į privalumus ir trūkumus išskiria pagrindines sąvokas, apibūdinančias globalizacijos fenomeno savybes, kurios pateikiamos 3 lentelėje.

3 lentelė. Globalizacijos fenomeno savybės

Sąvoka	Aprašymas
Demokratinis valdymas	Globalizacija šiandien kelia visiškai neištirtas istorines politines ir normatyvines dilemas, kurios neturi analogų ankstesnėse epochose, pavyzdžiui: kaip suderinti teritoriškai išsišaknijusį demokratinį valdymą su transnacionaliniu ir globaliniu socialinio-ekonominio gyvenimo organizavimu.
Erdvė ir laikas	Istoriškai beprecedentinis globalinių srautų sąveikų ir tinklų intensyvumas, pasireiškiantis visose socialinėse sferose.
Konjunktūra	Unikalus globalinės įtakos visuose socialinio gyvenimo aspektuose susiliejimas - nuo politikos iki ekologijos.
Konkurencija	Didėjantis globalizacijos suvokimas skatina varžytis visose sferose nuo kultūrinės iki karinės.
Lankstumas	Besiplečiantis pasaulinis elitas ir visuotinis pasaulinio tarpusavio ryšio supratimas.
Organizacija	Institucionalizacija ir pasaulinio masto socialinių, politinių ir ekonominių jėgų stiprėjantys ryšiai.

Regionalizacija	Šiuolaikiniai globalizacijos ir regionalizacijos procesai tapo viena kitą stiprinančiomis tendencijomis.
Skirtingas modalumas	Didėjanti visų migracijos formų reikšmė kultūrinėje ir ekologinėje globalizacijos formose šalia karinės, ekonominės ir politinės globalizacijos.
Teritoriškumas	Teritorija ir teritoriškumas lieka labai politizuoti, nors šiandien grėsmės teritoriškai integruotos į nacionalines valstybes jau nebėra tikrai išorinės ar karinės. Karinė jėga jau nebėra vienintelis racionalus ar efektyvus instrumentas sienų perkėlimo klausimams spręsti.
Vakarietinis	Didžioji globalizacijos istorijos dalis buvo pasaulio vakarietinis ir Vakarų valstybių kova dėl pasaulinės įtakos. Nors visos dar labai asimetriškos, šiuolaikinės globalizacijos formos tapo vis mažiau „eurocentrinės“ ir „atlantocentrinės“.
Valstybės formos	Įvairios istorinės globalizacijos formos buvo susijusios su labai skirtingomis istorinėmis valstybių formomis.

Šaltinis: (Grižas, 2006).

Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos subjektų verslo aplinkoje galima aptikti beveik visas aukščiau išvardintas globalizacijos fenomeno savybes. Kuo labiau globalizuota šalis, tuo sėkmingesnis jos vidinių reformų vykdymas ir implementavimas, tuo labiau pasireiškia šios globalizacijos fenomeno savybės.

Esminių globalizacijos poveikio veiksnių Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinkai analizė

Atlikta literatūros analizė atskleidė, jog daugelis globalizacijos problematiką nagrinėjančių autorių nesutaria ne tik dėl globalizacijos sampratos ir tipologijos, teigiamybių bei neigiamybių, bet ir dėl globalizacijos poveikio veiksnių. Literatūroje pastebima ir jų įvardijimo įvairovė: vieni autoriai juos vadina akseleratoriais (angl. *accelerators*), kiti – bruožais (angl. *attributes*), tretieji – veiksniais (angl. *factors, elements, ingredients*). Įvairių autorių nurodomi globalizacijos veiksniai pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. Globalizacijos poveikio veiksniai

Autorius (metai)	Globalizacijos veiksniai
(Stounhouse, 2000)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ekonominiai veiksniai – didėjančios pajamos, pasaulinė prekyba, pasaulinės finansų rinkos, rinkos jėgos, pasaulinė konkurencija; 2. politiniai veiksniai – sumažinti prekybos barjerai, intelektinės nuosavybės teisės, privatizacija, regioninių prekybos blokų plėtojimas, nauji techniniai standartai; 3. socialiniai veiksniai – vartotojų teisių gynimas, vartotojų skonių supanašėjimas, mokymas ir žinios; 4. technologiniai veiksniai – industrializacija, transporto evoliucija, informacijos pereinamumas, komunikacijos proceso vystimasis.
(Pugačiauskas, 2000)	<ol style="list-style-type: none"> 1. tarptautinės konkurencijos kokybinio pobūdžio kitimas ir apimtys augimas - naujausios technologijos leidžia konkuruoti tose srityse, kur anksčiau valstybių ar regionų ribose buvo galima išlaikyti monopolijas; 2. inovacijų kaupimasis, keičiantis prekių gamybą paslaugų kūrimu, o tradicinėms įmonėms suteikiantis lankstumo (kitaip negu pirmajai sąlygai, antrajai, kad ji padarytų realų poveikį valstybės ekonomikai, būtinas tam tikras valstybės (de)reguliacinis pagrindas); 3. strateginiai aljansai ir transnacionalizacija, leidžianti apjungti galimybę plėsti gamybą į įvairius geografinius regionus su lankstumu bei specifinių žinių pritaikymu. Visa tai sukuria naują tarptautinį darbo pasidalijimą.
(Makarevich, 2007)	<ol style="list-style-type: none"> 1. multinacionalinių korporacijų (MNE) bei finansinio kapitalo hegemonija; 2. ekonominių ir politinių funkcijų perskirstymas tarp nacionalinių valstybių, transnacionalinių korporacijų ir tarptautinių organizacijų; 3. viršvalstybinio reguliavimo dominavimas bei nacionalinio reguliavimo vaidmens mažėjimas. <p>Autorius akcentuoja multinacionalinių korporacijų ir pasaulinių finansų rinkų vaidmenį nacionalinių ūkių vystyme, bei teigia, jog globalizacijos amžiuje valstybės nebepajėgios reguliuoti ekonominių, socialinių procesų, kurie tampa vis labiau savarankiški ir išeina iš nacionalinių ribų.</p>

Pastaba: sudaryta autorių, remiantis (Stounhouse, 2000; Pugačiauskas, 2000; Makarevich, 2007).

Apibendrinant įvairių globalizacijos problematiką nagrinėjančių mokslininkų (Wolf, 2001; Bauman, 1998; Bhagwati, 2004; Giddens, 2002; Held, 2002; Dreher, 2008; Legrain, 2003; Guillen, 2000; Naim, 2009; Easterly, 2008; Bauman, 2002; Bauman, 2007; Harris, 1995; Held ir kt., 2002; Held, 2002; Lechner, Boli, 2004; Ohmae, 2005; Ohmae, Sklair, 2000; Schumann, 1999; Zedillo, 2008) darbus, galima išskirti šiuos dažniausiai moksliniuose darbuose išskiriamus globalizacijos poveikio veiksnius:

1) **Visuotinis mobilumo ir prieinamumo augimas.** Gėrybės, paslaugos, įvairūs ištekčiai (materialiniai, finansiniai ir kt.), naudingos iškasenos, informacija, žinios, technologijos, idėjos, kultūra, kurie seniau buvo prieinami tik atskiroms geografinėms grupėms, interneto ir kitų technikos naujovių dėka tampa mobilūs ir jais gali naudotis neribotas (nei kiekybe, nei geografiškai) vartotojų ratas. Be to, nepaprastai išaugo ir pačių vartotojų mobilumas: anksčiau laikyti neįveikiami atstumai (pavyzdžiui, atstumai tarp kontinentų), dabar įveikiami per kelias valandas. Be to, anot (Cekanavicius & Kasnauskiene, 2009), technologinė pažanga sąlygojo ir masto efektą: kelionės, transportavimas ženkliai atpigo ir tapo prieinamas daug didesniam vartotojų ratui, taip dar labiau paspartindamas mainus.

2) **Mobilumo (mainų) kliūčių mažėjimas.** Kaip viena svarbiausių globalizacijos ir technologinės pažangos išdava, yra laikoma šių kliūčių nykimas:

- *fizinių* kliūčių, tokių kaip valstybinės sienos. Įvairių transporto priemonių tobulėjimas faktiškai panaikino atstumus ir fizines mobilumo kliūtis iš esmės.
- *ekonominių* kliūčių, tokių kaip įvairūs valstybiniai muitai, ekonominiai apribojimai, įvairūs verslo suvaržymai. Nors, anot Stiglitz (2002) visiškai verslo veiklos sąlygų liberalizavimas sulaukia daugybės kritikos iš antiglobalistų pusės, tačiau, kaip teigia (Snieska & Drakšaitė, 2007; Snieska, 2008) ekonominių kliūčių mažėjimas yra nesustabdomas procesas.
- *finansinių* kliūčių nykimas, kuris, anot (Bernatonytės & Normantienės, 2007), yra daugiausiai sąlygotas visuotinio finansų pasaulio virtualizavimo, bei vis liberalesnio valstybių požiūrio į apmokestinimą.
- *teisinių* kliūčių. Daugelis vakarų valstybių jau yra unifikavę (receptavę) daugybę bendros praktikos teisės aktų. Šis procesas ir toliau sklandžiai vyksta, o procesą itin palengvina tokios tarptautinės institucijos ar dariniai, kaip Jungtinės Tautos, Europos Sąjunga, NATO ir kt. Daugelis anksčiau buvusių atskirų sistemų yra pamažu sinchronizuojamos, idant paskatinti ir padidinti jų pasiekiamumą, vartojamumą ir kokybės kontrolę.
- *kalbinių* kliūčių. Nors pasaulyje yra vis labiau mokomasi užsienio kalbų, įvairių techninių priemonių, specialių programų ir interneto pagalba vis labiau tampa įmanoma komunikuoti net ir tomis kalbomis, kuriomis nekalbama. Tai šimteriopai palengvina komunikaciją tarp atokiausių pasaulio kampelių. Bene labiausiai kalbinių kliūčių nykimui pasitarnauja anglų kalba. Nors ir pagal kalbančiųjų skaičių ji tėra trečioji kalba pasaulyje (žr. 5 lentelę), daug kas anglų kalbą vadina globalia kalba. Anglų kalba tapo oficialia aviacijos ir daugelio tarptautinių sutarčių kalba, taip išstumdama prancūzų, kuri iki XXa. vidurio laikyta oficialia teisine tarpvalstybinių sutarčių ir susitarimų kalba Europoje. Didelėje Afrikos dalyje (buvusiose kolonijose), taip pat Kanados Kvebeko ir Akadijos provincijose prancūzų kalba iki šiol išlaikė savo hegemoniją.

5 lentelė. 2011 metais populiariausios pasaulio kalbos

1. Kiniečių (mandarinų)	882 milijonai kalbančiųjų
2. Ispanų	325 milijonai kalbančiųjų
3. Anglų	312-380 milijonai kalbančiųjų
4. Arabų	206-422 milijonai kalbančiųjų
5. Hindi	181 milijonai kalbančiųjų
6. Portugalų	178 milijonai kalbančiųjų
7. Bengalų	173 milijonai kalbančiųjų
8. Rusų	146 milijonai kalbančiųjų
9. Japonų	128 milijonai kalbančiųjų
10. Vokiečių	96 milijonai kalbančiųjų

Šaltinis: sudaryta autorių pagal: www.geography.about.com (2012) duomenis.

- *kultūrinių* kliūčių. Pasauliui vis labiau integruojantis, ekonomikoms vis labiau patiriant susiliejimo efektą, nelieka nepaliesta ir kultūra. Nors daugelis antiglobalistų priekaištų globalizacijos procesui yra ne tik ekonominės, bet ir kultūrinės prigimties, kultūra vis dėl to yra

stipriai veikiama globalizacijos. Nors savo kultūrinio identiteto išsaugojimas, ypač mažose valstybėse, kaip Baltijos šalys, yra labai svarbus kiekvienam individui, svetimos kultūros ar globalios „mišrios“ kultūros produktai yra vis palankiau priimami ir randa savo vietą bendrame nacionalinės kultūros kontekste. Be to, intensyvėjant ekonominiam bendradarbiavimui, vis labiau perimama ir svetima kultūrinė patirtis, kuri tik labiau skatina toleranciją ir kultūrinių kliūčių, buvusių stereotipų bei prietarų nykimą.

3) **Geografinės vietos reikšmingumo nykimas ir IT svarba.** Informacinės technologijos, visuotinė skaitmenizacija, interneto sklaida suteikia galimybes susiekti, prieiti prie išteklių nepriklausomai nuo vartotojo lokacijos. Daugelį prekių, paslaugų vartotojas gali įsigyti net nepakilęs iš savo darbo vietos. Virtualus pasaulis sudaro galimybes apsirūpinti materialiais bei kitokiais pragyvenimo šaltiniais, medžiagomis ir patenkinti daugelį poreikių įdedant kuo mažiau pastangų.

4) **Laiko reikšmės didėjimas.** Nors technologinė pažanga, virtualizacija ir sutaupo daugybę žmonių laiko, paradoksalu, tačiau šiuolaikiniam žmogui jo vis labiau trūksta. Nuolatinis skubėjimas, tik paskutiniai ar „mirtini“ terminai (angl. *deadlines*), tampa norma. Darbuotojai imti vertinti ne tik pagal profesionalumą, bet ir operatyvumą, gebėjimą greitai, žaibiškai reaguoti į pokyčius. Anot Held (2002), geriausias darbuotojas yra tas, kuris per šio ryto susirinkimą gautą užduotį yra atlikęs jau vakar.

5) **Visuotinumumas ir proceso greičio augimas.** Globalizacijos procesas neturi išimčių. Globalizacija skirtingais laipsniais paveikia absoliučiai visas gyvenimo sritis, subjektus, objektus ar kitus reiškinius. Daugelis mokslinių studijų, vertinančių globalizacijos poveikį, vieningai konstatuoja, jog anksčiau daugmaž tolygiai plėtojęs šis procesas įgauna milžinišką pagreitį.

Autorius Kolodko (2000) kritikuoja dabar dažnai sutinkamą globalizacijos supaprastintą apibūdinimą, kaip „naujas mąstymas“, „kapitalizmo stadija“ ar „vėlyvoji modernybė“. Mokslininkas išskiria penkias skirtingas koncepcijas, iš kurių jo nuomone, susideda šiandieninis globalizacijos turinys :

- 1) Pirmoji - **internacionalizacija**, kuri plačiaja prasme reiškia nevaržomus ryšius tarp skirtingų valstybių, tarptautinius mainus ar laisvą prekybą.
- 2) Dar vienas terminas, kurį įtraukia globalizacija - **liberalizacija**, kurios esmė – vyriausybių panaikinti apribojimai judėti tarp valstybių, taip kuriama atvira erdvė, pasaulinė ekonomika.
- 3) **Universalizacija** - universalus, globalus kultūros ar tam tikrų reiškinių suvokimas, „pasaulinis“ matymas.
- 4) **Modernizacija** arba vesternizacija, kuri daugelio autorių dar vadinama kaip „amerikonizacija“. Modernizacija ar vesternizacija taip pat reiškia lokalių kultūrų nykimą. Geriausias to pavyzdys, visuotinis televizijos kanalų (CNN, BBC ir kt.), greito maisto restoranų McDonald's ar Holivudo filmų įsigalėjimas, kurie išstumia vietinę produkciją ir tampa jos pakaitalais.
- 5) **Deteritorizacija**, kuri, anot Kilijonienės *et al.*, 2010 reiškia geografinių sienų, ribų nykimą, socialinės ir geografinės erdvės nesutapimą. Mokslininkai (Sachs, 1998; Ohmae, 2000; Stiglitz, 2002; Wolf, 2001; Lechner, 2004) apibūdinami deteritorizaciją naudoja *globalaus kaimo* (angl. *global vilage*) metaforą.

Šiandieninę pasaulio ekonomiką galima laikyti ir globalizacijos atspindžiu, ir laidininku. Pugačiauskas (2000) teigia, jog šis procesas daro reikšmingos įtakos tarptautinėms kapitalo rinkoms, prekių rinkoms, makroekonominėi (biudžeto) politikai, pramonės santykiams ir darbo rinkos reglamentavimui. Autorius skiria tris globalizacijos lygius:

1. Transakcijas per sieną (angl. *cross-border transactions*);
2. Transakcijas bendroje rinkoje (angl. *open-border transactions*);
3. Transakcijas be sienų (angl. *transborder transactions*) - dažniausiai naudojama „internetu amžius“ ekonomikos pavyzdį.

Mokslinėje literatūroje kai kur aptinkamas įmonių skirstymas pagal pasiektą globalizacijos lygmenį. Paprastai yra nustatomi trys globalizacijos lygmenys. Pirmas lygmuo - tarptautinė įmonė, turinti centrinę ofisą vienoje valstybėje ir filialus - kitose valstybėse. Pirmojo lygmens įmonė dažniausiai internacionalizuodamasi taiko savo valstybės tendencijas, o ne deda pastangas integruotis į globalią ekonomiką. Antrasis lygmuo - tai daugianacionalinė įmonė. Šiame lygmenyje verslas susideda iš keleto nepriklausomų junginių, kurie veikia skirtingose šalyse, neturėdami daug bendradarbiavimo sąsajų. Trečiasis lygmuo - globali kompanija. Šio lygmens įmonė vertina pasaulį kaip vieną rinką, kuria ir įgyvendina bendrą įmonės strategiją visame pasaulyje ir išnaudoja kiekvienos šalies patirtį, grįsdama savo globalią sėkmę. Šiame straipsnyje yra daroma prielaida, jog dauguma Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos

subjektų yra „pirmojo“ lygio įmonės, (turinčios būstinę vienoje šalyje, o filialus kitose) arba tik lokaliai dirbančios įmonės.

Europos pereinamosios ekonomikos šalys ir jų verslo aplinkos ypatumų analizė

Kaip apibrėžia daugelis autorių, pereinamosios ekonomikos šalimi (angl. *transition economy* arba *transitional economy*) yra laikoma šalis, pereinanti iš centrinio planavimo sistemos į laisvą rinkos ekonomiką. Kaip teigia (Feige, 1991; Lakstutienė *et al.*, 2009), pereinamosios ekonomikos šalys turi pereiti ekonominę liberalizaciją, kur kainas nustato pati rinka, o ne centrinio planavimo sistema. Kaip esminiai pereinamosios ekonomikos šalies uždaviniai yra įvardijami: prekybos barjerų panaikinimas, valstybinių įmonių bei išteklių privatizacijos vykdymas, finansinio sektoriaus sukūrimas, makroekonominio stabilumo bei laisvo privačių lėšų judėjimo užtikrinimas. Šis procesas yra/buvo vykdomas Kinijoje (didžiausia pereinamosios ekonomikos šalis pasaulyje), buvusios Sovietų Sąjungos narėse, tarp jų ir Baltijos valstybėse, taip pat trečiojo pasaulio² šalyse. Pereinamasis procesas dažniausiai susideda iš naujų valstybinių bei privačių ekonomikos subjektų kūrimo, ar esamų restruktūrizavimo, valstybės vaidmens visuomenės gyvenime ir versle kitimo, privačios verslo iniciatyvos skatinimo, laisvų rinkų ir nepriklausomų finansinių institucijų kūrimo.

Mokslinėje literatūroje, kaip esminis pereinamosios ekonomikos bruožas, yra įvardijamas privačios nuosavybės teisių buvimas. Kaip apibrėžia Bitzenis (2007) – tai yra ir rinkos ekonomikos pagrindas. Tarptautinio valiutos fondo (2010) ataskaitoje apibrėžiami tokie pereinamosios ekonomikos bruožai:

1. Liberalizacija – leidimas beveik visoms kainoms būti apspręstoms laisvoje rinkoje, taip pat prekybos barjerų sumažinimas, kurie trukdė sąsajoms su analogiškų prekių/paslaugų kainų struktūromis laisvose rinkose.
2. Makroekonominė stabilizacija – infliacijos suvaldymas ir, laikui bėgant, mažinimas po beveik visų pereinamųjų ekonomikų patirto infliacijos šuolio, kuris sekė po paklausos ir pasiūlos liberalizavimo. Anot Aristovnik (2006), šis procesas reikalauja ypatingos monetarinės ir fiskalinės disciplinos, t. y. valstybė turi „protingai“ kontroliuoti valstybės išlaidas, pinigų kiekio augimą, bei kreditavimą ir taip siekti tvaraus (angl. *sustainable*) mokėjimų balanso.
3. Restruktūrizavimas ir privatizacija – veikiančio ir efektyvaus finansų sektoriaus sukūrimas ir valstybinių įmonių perdavimas į privačias rankas, jas paverčiant moderniais ir šiuolaikiniais paslaugų teikėjais/gamintojais, kurie būtų pajėgūs konkuruoti tarptautinėje rinkoje.
4. Teisinės ir institucinės reformos – valstybės vaidmens kitimas, teisinių valstybių kūrimas, kuriose būtų saugomos privačios nuosavybės teisės, autorinės teisės, bei būtų saugoma ir skatinama konkurencija.

Anot mokslininkų Havrylyshyn ir Wolf (1999, 2010) pereinamasis procesas plačiąja prasme susideda iš:

1. Efektyvaus ekonomikos subjektų valdymo ir ekonominio efektyvumo, dažniausiai paskatinto privatizacijos, pasiekimo;
2. Ekonominės veiklos, kainų, rinkos operacijų liberalizavimo, išteklius paskirstant efektyviausiu būdu;
3. Griežtų biudžeto rėmų, kurie skatintų ekonominį efektyvumą, nustatymo;
4. Institucinės ir teisinės sistemos, kuri užtikrintų nuosavybės teises, įstatymų valdžią ir skaidrų patekimą į rinką, sukūrimo;
5. Netiesioginių, į rinką orientuotų instrumentų makroekonominiam stabilizavimui sukūrimo.

Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko (ERPB) tyrėjai apibrėžė rodiklių rinkinį, kuriais yra išmatuojamas pereinamojo laikotarpio progresas. Ši klasifikavimo sistema pirmą kartą buvo sukurta 1994 metais ERPB pereinamojo laikotarpio ataskaitoje (“EBRD Transition Report 1994”) kaip instrumentas

² Dabar plačiai naudojamą terminą “trečiojo pasaulio šalys” pirmą kartą savo straipsnyje žurnale L'Observateur (1952 08 14 numeryje) pavartojo žymus prancūzų demografas, antropologas ir istorikas Alfredas Sauvy. Trečiojo pasaulio šalimis autorius įvardijo šalis, kurios nepriklausė nei komunistų sovietiniam blokui, nei kapitalistiniam NATO blokui šaltojo karo laikotarpiu. Daugelis trečiojo pasaulio šalių yra buvusios kolonijos ir žlugus imperializmui susidūrė su daugeliu ekonominių bei politinių iššūkių. Dėl šių priežasčių, daugelis šių šalių ekonomine prasme intensyviai vystėsi XX a. laikotarpiu, ir daugelis jų tebesivysto iki šiol. Šiuo metu šis terminas reiškia, jog šalis nėra “pasiekusi” OECD šalių ekonominio išsivystymo lygio ir “vystosi” iki šiol.

išmatuoti pereinamojo laikotarpio progresą, vėliau ši klasifikavimo sistema buvo patobulinta vėlesnėse ERPB ataskaitose. Taigi, pagrindiniai ERPB pereinamojo laikotarpio rodikliai yra sekantys:

- 1) bankininkystės reforma ir palūkanų normos liberalizavimas;
- 2) didelio masto privatizavimas;
- 3) infrastruktūros reformos;
- 4) kainų liberalizavimas;
- 5) konkurencijos politika;
- 6) nedidelio masto privatizavimas;
- 7) prekybos ir užsienio valiutų sistema;
- 8) valdymo ir ekonomikos subjektų restruktūrizavimas;
- 9) vertybinių popierių rinkos ir nebankinės finansinės įstaigos.

Mokslinėje literatūroje terminas „pereinamosios ekonomikos šalys“ dažniausiai yra siejamas su Centrinės ir Rytų Europos šalimis bei buvusiomis Sovietų Sąjungos narėmis, šis terminas gali turėti ir platesnį kontekstą. Kai kurios socialistinio tipo, buvusios planinės ekonomikos, tokios kaip Kinija, yra taip pat priskiriamos prie pereinamosios ekonomikos šalių, nors jos ekonominis pajėgumas, potencialas viršija visas pereinamosios ekonomikos šalis kartu sudėjus. Kai kur literatūroje pereinamosios ekonomikos šalimis yra apibrėžiamos visos šalys, kurios mėgina iš ankstesnių ekonominių sistemų (pvz., pokolonijinė situacija, buvusios griežtai reguliuojamos azijietiško tipo ekonomikos, podiktatūrinės valstybės, ar net labai silpnai ekonomiškai išsivysčiusios Afrikos šalys) pereiti prie rinkos ekonomikos. Šiuo metu pagal TVF (2010) ir ERPB (2010) klasifikaciją šios Europos valstybės yra laikomos pereinamosios ekonomikos šalimis: Albanija, Baltarusija, Bulgarija, Kroatija, Čekijos Respublika, Estija, Vengrija, Latvija, Lietuva, Makedonija, Moldova, Lenkija, Juodkalnija, Rumunija, Rusija, Slovakija, Slovėnija, Ukraina ir Serbija.

Kiekvienos pereinamosios ekonomikos šalies perėjimo procesai ir jų priežastys yra skirtingi. Kai kurios šalys (pvz., Baltijos šalys) jau keletą dešimtmečių vykdo rinkos reformas, kai kurios dar tik šio proceso naujokės (pvz. Makedonijos Respublika, Serbija, Juodkalnija).

Mokslinėse studijose³, ERPB, TVF kasmetiniuose pranešimuose⁴, įvairiose ataskaitose, tarptautinių mokslinių konferencijų sekcijose⁵ Čekija, Estija, Vengrija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Slovakija ir Slovėnija iki šiol priskiriamos ir nagrinėjamos kaip pereinamosios ekonomikos šalys. Nors tarptautinė enciklopedija „Wikipedia“ nurodo, jog šios, į Europos Sąjungą 2004 m. įstojusios šalys, jau įvykdė perėjimo procesą.

Anot ERPB, 2010; Bitzenis, 2005, vienos iš esminių verslo aplinkos problemų Europos pereinamosios ekonomikos šalyse – šešėlinė ekonomika ir aukštas korupcijos lygis. Šios problemos aktualios ir Vakarų šalyse, tačiau jų raiška tose valstybėse ne tokia ženkli. Anot Startienės ir Trimonio (2009), neoficialiai apskaitytos ekonomikos mastas JAV siekė nuo 0 iki 10 %, Jungtinėje Karalystėje, Naujojoje Zelandijoje, Norvegijoje – 10 - 20 %, tuo tarpu Slovėnijoje ir Vengrijoje sudarė 20 - 30 %, Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje – 30 - 40 % BVP. Remiantis „Transparency International“ duomenimis pagal korupcijos indeksą 2010 m. išsivysčiusios šalys pateko tarp 1 ir 22 vietos (pavyzdžiui, Naujoji Zelandija užėmė 1 (9,3) vietą; Norvegija – 10 (8,6) ir t. t. vietas iš 178 pasaulio valstybių), o nagrinėjamos Europos pereinamosios ekonomikos šalys pagal korupcijos indeksą varijavo nuo 26 iki 62 vietos (Lietuva užėmė 46 vietą (5); Latvija – 59 (4,3); Estija – 26 (6,5)). Kipro mokslininkas, Nobelio premijos laureatas Pissarides (1999) kaip dažną Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo problemą įvardina – bankų patirties stoką kredituojant privatų sektorių, organizacinių gebėjimų trūkumą verslo finansavimo atvejais. Anot mokslininko, valstybiniai bankai proteguoja valstybines įmones bei, iš dalies, dideles privatizuotas įmones teikdami lengvatines paskolas, tačiau retai skolina privačiam sektoriui, ypač pereinamojo proceso pradžioje (Filatotchev ir Mickiewicz, 2006).

Atlikta analizė atskleidė, jog dauguma Europos pereinamosios ekonomikos šalių perėjimo procese yra padariusios pažangą tinkamos verslo aplinkos kūrimo pereinamuoju laikotarpiu, tačiau yra sričių, kurios dar atsilieka ir reikia dėti nemažai pastangų, kad pasiekti išsivysčiusių valstybių lygį:

1. Didesni šešėlinės ekonomikos mastai nei išsivysčiusiose šalyse, sudarantys neįveikiamą konkurenciją legaliam verslui.

³ Myant, Drahokoupil (2011) Transition Economies: Political Economy in Russia, Eastern Europe and Eastern Asia.

⁴ EBRD transition report 2010: Recovery and Reform.

⁵ Konferencijos „Verslininkystė kylančiose ir pereinamosios ekonomikos šalyse“, JAV, Vašingtonas, 2009 m. medžiaga, konferencijos „Ekonominio išsivystymo ir verslininkystės tyrimai pereinamosios ekonomikos šalyse“, Bosnija ir Hercegovina, Banja Luka, 2011 m., medžiaga.

2. Didesnis vyriausybės kišimosi į verslą lygis nei išsivysčiusiose šalyse. Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo laisvės indeksas (angl. *business freedom index*) yra 0,8 karto mažesnis nei Vakarų valstybėse.
3. Didesni visų lygių korupcijos mastai palyginus su išsivysčiusiomis Vakarų šalimis.
4. Vis dar gajus neigiamo požiūrio į verslą ir verslininkus stereotipas, atėjęs iš socializmo laikų.
5. Žemas viešojo administravimo efektyvumo lygis.
6. Žemesnis vartotojų perkamosios galios lygis.
7. Nepakalnama patirtis ir pastangos formuojant verslui palankias mokesčių sistemas, kuriomis pasižymi išsivysčiusios šalys, todėl Europos pereinamosios ekonomikos šalims būdingi dažni mokesčių ir įstatyminės bazės pakeitimai.

Išsprendus aukščiau minimas problemas, Europos pereinamosios ekonomikos šalys įgytų daugiau galimybių efektyviai išnaudoti globalizacijos proceso teikiamas ekonomines ir kt. galimybes, bei išvengtų (ar galėtų suvaldyti) atnešamas grėsmes.

Išvados

Išanalizavus labiausiai mokslinėje literatūroje autorių cituojamas globalizacijos sampratas, darytina išvada, jog iki šiol vienareikšmės globalizacijos sampratos nėra. Atliktas tyrimas parodė, kad globalizacija yra itin kompleksinis fenomenas, todėl praktiškai neįmanoma pateikti išsamų ir trumpą jo apibrėžimą. Apibendrinant įvairių autorių formuluotes, globalizaciją galima apibrėžti kaip intensyvių ir nepertraukiamą prekių, paslaugų, kapitalo (arba pinigų), technologijų, idėjų, informacijos, kultūrų ir tautų (žmonių) judėjimą, kertantį valstybių sienas, taip pat vis didėjančią ekonominę atskirų valstybių integraciją, kuri yra skatinama augančios prekybos ir investicijų. Globalizacija yra jungtinis, visaapimantis nesustabdomas procesas, į kurią įeina beveik visos šiuolaikinio gyvenimo dimensijos.

Atlikus globalizacijos skatinamųjų jėgų, potencialo, savybių, proceso privalumų bei trūkumų Europos pereinamosios ekonomikos šalių kontekste analizę, galima konstatuoti, jog, kaip ir dėl globalizacijos apibrėžties, vieningos, objektyvios nuomonės pateikti yra praktiškai neįmanoma. Daugybė globalizacijos aspektų, tokių kaip: valstybių suvereniteto sumažėjimas, skirtingų kultūrų asimiliacija, išaugusi konkurencija ir intensyvus efektyvumo siekimas, išaugęs informacijos ir technologijų prieinamumas, įvairūs technologiniai pasikeitimai ir kt. turi tiek neigiamų, tiek teigiamų bruožų. Daugelis tyrėjų apskritai negrupuoja globalizacijos aspektų į teigiamus ir neigiamus, o tiesiog apibendrina juos formuluodami klausimus ir diskusijų kryptis.

Atlikta mokslinės literatūros analizė atskleidė, jog daugelis globalizacijos problematiką nagrinėjančių autorių nesutaria ne tik dėl globalizacijos sampratos ir tipologijos, teigiamybių bei neigiamybių, bet ir dėl esminių globalizacijos poveikio veiksnių. Dažniausiai autoriai veiksnius grupuoja į politinius, ekonominius, socialinius ir teisinius. Daugelis mokslininkų, kaip labiausiai Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos subjektus įtakančių veiksnių įvardija viršvalstybinį reguliavimą, multinacionalinių (MNE) korporacijų, milžiniškų finansinių srautų dominavimą, ekonominių ir politinių funkcijų persikirstymą tarp nacionalinių valstybių bei nacionalinio reguliavimo vaidmens laipsninį nykimą.

Išnagrinėjus Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinkos ypatumus, galima teigti, jog kiekvienos Europos pereinamosios ekonomikos šalies perėjimo procesai ir jų priežastys yra skirtingi. Kai kurios šalys (pvz., Baltijos šalys) jau keletą dešimtmečių sėkmingai vykdo rinkos reformas, kai kurios yra dar tik šio proceso naujokės (pvz., Makedonijos Respublika, Serbija, Juodkalnija). Reikia pažymėti, jog remiantis skirtingais šaltiniais Čekija, Estija, Vengrija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Slovakija ir Slovėnija iki šiol priskiriamos ir nagrinėjamos kaip pereinamosios ekonomikos šalys, nors kai kur literatūroje pažymima, jog aukščiau minėtos šalys perėjimo procesą jau įvykdė. Kaip esminės Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos subjektų verslo aplinkos problemos, įvardijamos daugelio autorių, yra korupcija ir šešėlinė ekonomika, mažesnė vartotojų perkamoji galia, vis dar didelio masto valstybės kišimasis į verslą, vis dar gajus neigiamo požiūrio į verslą stereotipas ir kt.

References

1. About.com. Geography. (2012). The 10 Most Popular Spoken Languages in the World. Retrieved February 02, 2012, from <http://geography.about.com/od/culturalgeography/a/10languages.htm>.
2. Altman, R.C. (2009). Globalization in Retreat. *Journal of Foreign Affairs*, 88, 3, 45-51.

3. Aristovnik, A. (2006). The Determinants & Excessiveness of Current Account Deficits in Eastern Europe and the Former Soviet Union. William Davidson Institute, University of Michigan. Retrieved February 04, 2012, from <http://wdi.umich.edu/files/publications/workingpapers/wp827.pdf>.
4. Bauman, Z. (1998). *Globalization: Human Consequences*. Cambridge: Human Press.
5. Bernatonytė, D., Normantienė, A. Estimation of Importance of Intraindustry Trade. //Engineering Economics, 2007, No 3 (53);
6. Bhagwati, J. (2004). *In Defense of Globalization*. New York: Oxford University Press.
7. Bitzenis, A., & Marangos, J. (2007). Globalization and the Integration Assisted Transition in Central and Eastern European Economies. *Journal of Economic Issues*, 41, 2, 427-434.
8. Cekanavicius, L., & Kasnauskiene, G. (2009). Too High or Just Right? Cost-Benefit Approach to Emigration Question. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*(1), 28-36.
9. Dicken, P. (2003). *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*. London: SAGE Publications.
10. Dreher, A. (2006). Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization, *Applied Economics* 38, 10, 1091-1110.
11. Easterly, W. (2008). Globalization. *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Second Edition. The New Palgrave Dictionary of Economics Online. Retrieved February 10, 2012, from http://www.dictionarofeconomics.com/article?id=pde2008_G000178.
12. European Bank for Reconstruction and Development. (2010). Retrieved February 29, 2012, from EBRD: <http://www.ebrd.com/russian/pages/research/analysis/impact.shtml>.
13. Feige, E. L. (1991). Perestroika and Ruble Convertibility. Retrieved February 02, 2012, from <http://www.cato.org/pubs/journal/cj10n3/cj10n3-2.pdf>.
14. Filatotchev, I., Mickiewicz, T. (2006). Private Benefits of Control and Debt Financing. *Corporate Governance and Finance in Poland and Russia*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
15. Gylys, P. (2008). *Ekonomika antiekonomika ir globalizacija*. Monografija. Vilnius: Lithuania.
16. Grižas, A. (2006). *Globaliniai ekonominiai procesai. -Ekonomikos mokymo centras*. Vilnius: Lithuania.
17. Guillen, M. (2000). Is Globalization Civilizing, Destructive or Feeble? A Critic of Five Key Debates in the Social-Science Literature. *Annual Review of Sociology*, 27, 5.
18. Havrylyshyn, O. (1999). Determinants of Growth in Transition Countries. Retrieved February 02, 2012, from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/06/havrylys.htm>.
19. Held, D. ir kt. (2002). *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika, kultūra*. Vilnius: Margi raštai.
20. Infoplease. All the Knowledge You Need. (2012). Most Widely Spoken Languages in the World. Retrieved February 03, 2012, from <http://www.infoplease.com/ipa/A0775272.html>.
21. Yip, G. S. (1989). Total Global Strategy. In *a Word of Nations?* Sloan Management review, 31, 3.
22. Jatuliavičienė, G., Kučinskienė, M. (2006). Globalization Drivers and their Impact on Lithuanian Economic Growth and Development. *Ekonomika*, 73, 24-29.
23. Kilijoniene, A., Simanaviciene, Z., & Simanavicius, A. (2010). The Evaluation of Social and Economic Development of the Region. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 21(1), 68-79.
24. Kirtiklis, K. (2005). Apie du globalizacijos veidus (I). Retrieved February 02, 2012, from <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2005-08-12-kestas-kirtiklis-apie-du-globalizacijos-veidus-i/5873>.
25. Klinger, M. (2010). Globalization Nerds come of Age. *Multilingual*, 5, 2, 12-24.
26. Kutschker, M., Schmid, S. (2004). *International Management 3*. Oldenbourg, München, Wien.
27. Kuzmickas, B. (2004). *Šiuolaikinė filosofija: globalizacijos amžius*. Monografija. Vilnius.
28. Lakstutiene, A., Breitereyte, A., & Rumsaite, D. (2009). Stress Testing of Credit Risk Lithuania Banks under Simulated Economical Crisis Environment Conditions. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*(5), 15-24.
29. Lechner, F., Boli. J. (2004). *The Globalization Reader*. Blackwell Publishing LTD.
30. Legrain, Ph. (2006). The Truth about Globalization. Paper presented at the 2006 Conference: How can Lithuania survive on the Global Market? Vilnius, March 2-3.
31. Leichteris, E., Stumbrytė, G. (2008). *Lietuvos mokslo tarptautiškumas*. Pagrindinė ataskaita. Vilnius.
32. Munck, R. (2010). Marxism and Nationalism in the Era of Globalization. *Capital and Class*, 43, 1, 11-15.
33. Najam, A. ir kt. (2007). *Environment and Globalization: Five Propositions*. Canada: International Institute of Sustainable Development. Retrieved February 04, 2012, from http://www.iisd.org/pdf/2007/trade_environment_globalization.pdf.

34. OECD (2005). OECD Handbook on Economic Globalization Indicators. Retrieved February 10, 2012, from http://www.oecd.org/document/44/0,3343,en_2649_34443.html.
35. Ohmae, K. (2000). The End of the Nation State. The Globalization Reader. Blackwell publishers: London.
36. Pugačiauskas, V. (2000). Globalizacija ir Lietuvos ekonominė politika. Retrieved February 02, 2012, from <http://www.geocities.com/vykintas/m2mpa.html>.
37. Ritzer, G. (2010). Globalization: a Basic Text. Willey-Blackwell: London.
38. Sachs, J. (1998). Unlocking the Mysteries of Globalization. Foreign Policy, 14, 8, 9-14.
39. Snieška, V. Research into International Competitiveness in 2000-2008 //Engineering Economics, 2008, No 4 (59).;
40. Snieška, V., Drakšaitė, A. The Role of Knowledge Process Outsourcing in Creating National Competitiveness in Global Economy. //Engineering Economics, 2007, No 3 (53).;
41. Startienė G., Trimonis K. (2009). The size of non-observed economy. Economics & Management, 2009, 976-983.
42. Stiglitz, J. (2002). Globalization and its Discontents. London: Penguin Books LTD.
43. Stonehouse, G. ir kt. (2000). Global and Transnational Business: Strategy and Management. Chichester: John Wiley and Sons.
44. Wikipedia, the Free Encyclopedia. (2012). List of Languages by Number of Native Speakers. Retrieved February 04, 2012, from http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_languages_by_number_of_native_speakers.
45. Wikipedia, the Free Encyclopedia. (2012). Transition Economie. Retrieved February 10, 2012, from http://en.wikipedia.org/-wiki/Transition_economies.
46. Wolf, Ch. (2001). Globalization: Less than Meets the Eye. Straddling Economics and Politics. Cross-cutting Issues in Asia, United States, and the Global Economy. Retrieved February 04, 2012, from www.rand.org/pubs/monograph_reports/2006/MR1571.pdf.
47. Zedillo, E. (2008). The Future of Globalization: Explosions in Light of Turbulence. New York: Roughton.